

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали
XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»
29-30 квітня 2016 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький – 2016

УДК 001+37(100)

ББК 72.4+74(0)

Т 33

Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 13. – 252 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Скляренко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, голова Ради молодих учених університету

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук, заступник голови Ради молодих учених університету

Гайдаєнко І.В. – кандидат історичних наук, секретар Ради молодих учених університету

©Рада молодих учених університету

©ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СЕКЦІЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЯ

*Надія Копилова
(Одеса, Україна)*

СТАТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНСТРУКТ. ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО «ЧОЛОВІЧЕ» ТА «ЖІНОЧЕ» (НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ М.ФУКО ТА С.БЕМ)

Як відомо, в основі будь-якого суспільства лежить гендерна диференціація, відповідно до якої функціонують соціальні відносини. Чоловічій та жіночій статі завжди приписуються ті чи інші ознаки, які можуть змінюватися в залежності від культурних настанов епохи. У другій половині ХХ ст. виділяється особливий вид досліджень, які аналізують культурне уявлення про «чоловіче» і «жіноче». В епоху глобалізаційних процесів, які охоплюють усі сфери сучасної культури, гендерна проблематика не втрачає своєї актуальності, а гендерні дослідження впевнено займають своє місце у теоретичному дискурсі.

Одним з джерел впливу на розвиток гендерних досліджень стає теорія видного представника постмодерністської думки французького мислителя М.Фуко. Дослідницький інтерес Фуко зосереджений навколо понять історії, знання, влади, культурної норми і відхилення тощо. Причому всі ці поняття розглядаються їм у рамках нової постмодерністської парадигми і набувають іншого смислового навантаження – часто досить радикального та навіть провокативного у порівнянні із класичною науковою парадигмою. У роботах Фуко, серед яких, якщо говорити про гендерну проблематику, особливе місце займає «Історія сексуальності» в трьох томах, підіймаються питання про соціокультурну детермінованість таких, на перший погляд, усталених понять як знання, історія, влада і навіть стать. Поняття статі та сексуальності, на думку дослідника, постають культурними конструктами, які є обумовленими певними дискурсами та означені через мову. Вони діють у певній культурній ситуації та не є універсальними, усталеними та єдино можливими.

Отже, Фуко розглядає стать як певний соціокультурний конструкт, що визначається культурою та певним типом дискурсу, формується в процесі існування індивіда, а також завжди є інструментом владних відносин. Така ідея була революційною для свого часу, навіть незважаючи на те, що раніше вже вийшла книга С.де Бовуар «Друга стать», головним тезисом якої можна вважати висловлювання «жінкою не народжуються, нею стають» [2; с 148].

Зважаючи на зміни у розумінні та сприйнятті статі й сексуальності, з'являється необхідність нового наукового підходу, в основу якого покладено принципіву відмінність між біологічною статтю та соціокультурною. Таким чином, в теоретичному дискурсі ці зміни знаходять своє вираження в появі нових понять, зокрема «гендер» (соціокультурна стать), і в розвитку нового типу досліджень – спочатку жіночих, а згодом гендерних досліджень. Останні відрізняються широким спектром проблематики, не обмеженої лише «жіночим питанням». Вони розглядають гендерні відносини в цілому, різноманіття чоловічого і жіночого досвіду в культурі, гендерні аспекти історії та лінгвістики, психології та соціології, економіки та права, політики і спорту тощо, проблеми гендерних ідентичностей, статеві відмінності й подібності, різноманітні репрезентації гендеру в культурі тощо. Таким чином, відбуваються зміни в розумінні гендерної ідентичності і перегляд традиційних гендерних стереотипів фемінності й маскулітності, руйнування бінарної гендерної схеми і поява так званої «третьої статі». Гетеросексуальність перестає бути домінантною культурною нормою. Гомосексуальність поступово сприймається не як психічне відхилення, а як один з видів гендерної ідентичності. Набувають легітимності такі поняття як трансексуальність та трангендерність. З'являється новий напрямок в гендерних дослідженнях – квір-дослідження, які займаються аналізом альтернативних сексуальних ідентичностей. У руслі гендерної проблематики працювали та працюють такі дослідники як Дж.Скотт, С.Бем, Дж.Батлер, І.Кон, Р.Брайдотті, Т.де Лауретіс, І.Жеребкіна, В.Суковата та інші.

Докладніше зупинимося на теоретичних розробках американського психолога і соціолога С. Бем. У 70-ті роки ХХ ст. С.Бем намагається довести, що андрогінія (від грецьк. Andros – «чоловік» і gynai – жінка) є вирішенням проблем психічного здоров'я чоловіків та жінок. За Бем, андрогінним людям притаманні одночасно маскулітні і фемінні уявлення про себе, що забезпечує їм більші можливості соціальної адаптації. Ряд досліджень Бем та її колег виявляє зв'язок андрогінності із ситуативною гнучкістю, адекватною самооцінкою, гарним виконанням батьківської ролі тощо.

У відповідності з цією теорією індивід не обов'язково є носієм чітко вираженої психологічної маскулітності або фемінності: в ньому можуть поєднуватися на паритетних засадах представлені істотні риси цих двох типів. При цьому передбачається, що у андрогінної особистості ці риси представлені гармонійно та взаємодоповнюються. Вважається, що така гармонійна інтеграція фемінних й маскулітних рис підвищує адаптивні можливості людини. Важливість цієї концепції полягає також у тому, що вона допомагає усвідомити однакову привабливість якостей, що традиційно вважаються жіночими, і якостей, які ми звикли сприймати як чоловічі.

У середині 90-х Бем визнає неспроможність концепції андрогінії. Дослідниця зазначає, що ліквідація гендерної нерівності неминуче вимагатиме змін не на особистісному рівні, а в структурі соціальних інститутів. Сучасне суспільство, цінності якого засновані на певному розподілі статевих ролей, виявляється не готовим до

таких змін. Крім того, згладжування дихотомії чоловічого-жіночого може привести до втрати соціальних орієнтирів.

Слідом за Фуко, Бем продовжує досліджувати, як уявлення про чоловіків і жінок, вкорінені в культурі та соціальних інститутах, трансформуються в уявлення та психологію індивіда. «Назвавши ці уявлення лінзами гендеру, автор з міждисциплінарних позицій розглядає, як наше сприйняття результується у соціальній практиці – дискримінації жінок і сексуальних меншин» [1; с.6]. Бем вважає, що суспільство повинно турбуватися не відмінностями між чоловіками і жінками, а тим, як ці відмінності перетворюються патріархальними соціальними інститутами в недоліки, наприклад, жінок та їх дискримінацію. Теорія лінз пояснює, що немає ніяких занять та професій, які б мали споконвічні та природні і незмінні статеві ознаки. «Ці маркери «чоловічого» або «жіночого» є одномоментними і минушими вимогами культури патріархата» [1; с.6]. Бем говорить про існування так званих гендерних схем. Гендерна схема стає стандартом, що розпоряджається та диктує людині її поведінку, а самооцінка індивіда – заручницею цього стандарту: «Потім, стаючи засвоєними, мотиваційні чинники спонукають індивіда регулювати власну поведінку таким чином, щоб вона відповідала культурним визначенням жіночості та мужності» [1; с.315].

Теорія С.Бем послужила поштовхом до зростання дослідницького інтересу щодо андрогінії як властивості людської психіки. Та незважаючи на те, що дослідниця з часом відмовляється від концепції андрогінності, психологи та соціологи продовжують використовувати її теоретичні напрацювання та втілювати їх у практиці.

У сучасній культурі руйнування жорсткої бінарної гендерної структури задає скоріш можливість поєднання фемінних і маскуліних якостей в особистості, ніж їх чіткого розділення. Сьогодні недостатньо мати тільки «жіночі» якості або тільки «чоловічі». Культурної нормою для постмодерного суб'єкта стає поєднання «традиційно чоловічого» і «традиційно жіночого», гнучкість щодо прояву цих якостей. Це передбачає ситуативність, тобто залежить від тих завдань, які ставить перед собою конкретний індивід для успішної реалізації в соціумі. Занадто висока ступінь фемінності або маскуліності оцінюється як те, що не відповідає сучасним життєвим реаліям. Цінується гнучкість і вміння виконувати найрізноманітніші гендерні ролі – саме те, що С. Бем назвала притаманним «андрогінному типу особистості».

Зміна культурної парадигми завжди знаходить своє відображення в свідомості і повсякденному житті суспільства. Приклади гендерних змін можна знайти в багатьох сферах життя суспільства, які поступово втрачають жорстке розділення на «виключно жіночі» та «виключно чоловічі». Як відомо, протягом століть основним полем діяльності жінки залишалися будинок та домашнє господарство, а набір бажаних для неї гендерних ролей зводився до ролей у родині (дружина, мати, дочка тощо). Протягом ХХ ст. відбувається поступовий процес виходу за рамки усталених гендерних стереотипів. Такі сфери як політика, військова справа, спорт, економіка тощо так само, як і певна низка професій довгий час вважалися переважно чоловічими, але сьогодні присутність в них жінок сприймається як щось само собою зрозуміле. Вже нікого не здивує успіхами відомих спортсменок або опублікованими у відомих журналах списками найбагатших бізнес-леді у світі. Це стосується і професій, які обирають жінки: сьогодні їх вибір практично не обмежений.

Що ж стосується чоловіків, то їхня інтеграція до традиційно жіночих сфер відбувається повільніше і сприймається досить неоднозначно. Зміни, пов'язані із розширенням спектру жіночих гендерних ролей, дають можливість чоловікам більше уваги приділяти вихованню дітей. Так, наприклад, в скандинавських країнах (зокрема, в Швеції) приблизно однаковий відсоток чоловіків та жінок, які беруть відпустку по догляду за дитиною. У 2006 році в Україні було знято документальний фільм «Хто заспіває колискову», присвячений саме проблемі участі чоловіків у вихованні дітей. Герої фільму, усупереч поширеним в суспільстві стереотипам, беруть відпустку по догляду за дитиною, надаючи своїм дружинам можливість кар'єрної самореалізації. Дана тема є досить дискусійною, і в самому фільмі показано реакцію суспільства: хтось вважає це «героїзмом», інші же наполягають на тому, що приносити гроші у родину повинен чоловік. На сьогоднішній день обидва ці судження виглядають як дві крайності. Таким чином, ми спостерігаємо трансформацію традиційних поглядів на «чоловіче» та «жіноче». На зміну жорстким гендерним приписам приходять свобода вибору, але разом з нею і відповідальність.

Однією зі сфер культури, де найбільш яскраво проявляються «гендерні зміни» в свідомості суспільства, є мода, як Висока, так і повсякденна. Мода завжди ілюструє ті культурні стандарти, які є пріоритетними на даний момент, в конкретну епоху, а також відображає приховані та явні настрої та потреби суспільства, особливо в гендерних аспектах. Зокрема, демонструє найбільш бажані зразки тілесності: еволюцію даних уявлень можна простежити, аналізуючи зміни тілесних канонів моделей. Фемінізація чоловіків, маскулінізація жінок, підкреслена андрогінність образів – модні стандарти відображають гендерні процеси, що відбуваються у суспільстві, та популяризують нові зразки жіночості й мужності.

Якщо зробити історичний екскурс по епохах, то ми бачимо, що жіноча мода, як правило, є більш різноманітною, ніж чоловіча. Звичайно, завжди можна знайти виключення (наприклад, мода рококо). Але у свідомості сучасної людини мода досі сприймається переважно як «жіноча сфера». Тому процес самореалізації чоловіків в культурному просторі моди – як Високої, так і повсякденної – також виявляється полем для численних дискусій. Зокрема, відомо, що за одну і ту ж фотозйомку чоловік-модель може отримати набагато менший гонорар, ніж його партнерка. А «мужність» і «спроможність як чоловіка і як особистості» тих, хто обирає цю професію, нерідко ставиться під сумнів. Незважаючи на це, відсоток зайнятих у сфері моди і

модельному бізнесі чоловіків поступово зростає. Зауважимо також, що на початку нинішнього десятиліття найбільш затребуваними були так звані моделі-андрогінні, які могли поєднувати в собі і маскуліність, і фемінність, працювати одночасно на чоловічих і жіночих показах. Однак в реальності вони демонструють швидше ефект стирання статевих відмінностей, ніж поєднання.

Повсякденна мода також відображає розмитість стандартів фемінності і маскуліності. Елементи «інтерсексуального переодягання» [3; с.181] стають чимось буденним. Так, практично усі елементи традиційно чоловічого гардеробу в більш-менш зміненому вигляді можна побачити на жінках. У той же час чоловічий одяг збагачує свою колірну палітру, поповнюється різноманітністю форм, деталей тощо. Одяг, взуття, аксесуари – все це тепер покликане не стільки вказувати на жіночність або мужність, скільки підкреслити індивідуальність та унікальний стиль кожної людини. Адже мода завжди була дієвим способом самоідентифікації та саморепрезентації.

Важливим є те, що разом зі свободою вибору на кожного члена сучасного суспільства лягає і велика відповідальність. Розмитість культурних зразків мужності і жіночності дає широкий простір для пошуку власної ідентичності, іноді занадто широкий. Коли таких зразків стає занадто багато, починає здаватися, що їх немає взагалі. У зв'язку з цим можна згадати таке явище як постгендеризм, утворене у науковому дискурсі кінця ХХ ст. Згідно думки дослідника Д.Дворські, прихильники постгендеризму виступають за добровільне усунення статі у людини за допомогою застосування біотехнологій, а також допоміжних репродуктивних технологій, що необхідні для продовження людського роду. Постгендеризм висуває ідею подолання гендерних ідентичностей та соціальної стратифікації, яка, на думку представників цього напрямку, має негативний вплив на життя окремих людей та суспільства в цілому. Таким чином, свобода біологічної та сексуальної самоідентифікації надасть членам соціуму можливість самостійно вирішувати, «... які біологічні та психологічні риси вони хочуть зберегти або відхилити...» [4]. Дана ідея, хоч і в чомусь є продовженням теорії С. Бем, представляється провокативною навіть на сьогоднішній день. У будь-якому випадку, це велике поле для подальших досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов/ Сандра Бем. [пер.с англ. Д.Викторовой]. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Бовуар де С. Второй пол/ Симона Де Бовуар. – М.: Прогресс; СПб.: Алетейя. – 832 с.
3. Элиаде М. Мефистофель и андрогин, или мистерия целостности/ М.Элиаде. [пер. с. фр. Е.В.Баевской]. – СПб: Алетейя, 1998. – 376 с.
4. Dvorski J. Postgenderism: Beyond the Gender Binary/ J.Dvorski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ieet.org/archive/IEET-03-PostGender.pdf>